

به زندگانی پر بار

شهید مطهری

بسم الله الرحمن الرحيم

خود آموخت. در سن ۱۲ سالگی جهت تحصیل علوم دینی به مشهد مقدس عزیمت کرد و تا سال (۱۳۱۵ ش) در حوزه علمیه مشهد به فراگیری علوم اسلامی مشغول بود، و در سن ۱۳۱۵ برای تکمیل تحصیلات خویش به قم هجرت نمود و در این حوزه مقدس از محضر اساتید بزرگوار و چون مرحوم آیه الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی، مرحوم آیه الله سید محمد تقی خوانساری و سایر اساتید و مراجع بزرگ استفاده نمود و به درس فلسفه و فقه و اصول حضرت آیه الله العظمی امام خمینی ارواحنا له الفداء

شهید مطهری را همه می شناسند و از این جهت حضرت ایشان نیاز به معرفی ندارد، اما برای اینکه در پنجمین سالگرد شهادت این معلم شهید که «پاره تن امام بود»، یادی از این عالم ربانی و فیلسوف الهی شده باشد، فهرستی اجمالی از سیر تکاملی زندگی و تألیفات ارزشمندش را می آورم.

مرحوم مطهری در آغاز قرن چهاردهم هجری شمسی به سال ۱۲۹۹ (۱۳۳۸ هـ ق) در شهرستان فریمان در خانواده ای روحانی به دنیا آمد، دروس ابتدائی را در مکتب و نزد پدر بزرگوار

شرکت کنندگان از ده نفر کمتر بودند. پس از چند روزی یک نفر از شرکت کنندگان که می نمود چندسالی از من بزرگتر است پیشنهاد کرد مطالب درس را با یکدیگر بحث کنیم. در اول من با سردی از این پیشنهاد استقبال کردم ولی به تدریج که ارتباط و علاقه به یکدیگر بیشتر می شد در بحث به مطالب درس قناعت نمی کردیم بلکه مسائل مختلف اسلامی و حتی مسائل فلسفی و عرفانی را در حدود استعدادمان مورد مذاکره قرار می دادیم.

این جوان با هوش و خوش استعداد و پرکار و با همت و متقی و مقید به آداب و سنن اسلامی، مرحوم آیه الله آقای حاج شیخ مرتضی مطهری فریمانی خراسانی بود، اعلی الله مقامه و رفع فی الخلد درجته.

باری ایشان در مدرسه فیضیه سکونت داشتند و من هم به اصرار ایشان به مدرسه فیضیه منتقل شدم و به تدریج در زندگی و دخل و خرج و درس و بحث و گردش و تفریح و حضور در مجالس و محافل دینی و اخلاقی با یکدیگر ملازم بودیم و هرچند از نظر مادی هر دو با عسرت و سختی

در دوره اول حاضر شد البته فلسفه و حکمت را بیشتر از محضر مرحوم آیه الله علامه بزرگ سید محمد حسین طباطبائی و مرحوم آیه الله میرزا مهدی آشتیانی و مرحوم شیخ مهدی مازندرانی استفاده نمود و در مباحث اخلاقی، غیر از محضر بعض اساتید یادشده از محضر مرحوم حاج میرزا علی شیرازی اصفهانی استفاده و بهره های فراوانی گرفتند.

دنباله گفتار را از قلم یار همراه شهید مطهری فقیه عالیقدر حضرت آیه الله منتظری می آوریم:

حکیم فرزانه

در سال یک هزار و سیصد و بیست شمسی هجری در سن نوزده سالگی برای ادامه تحصیل به تشویق بعضی از دوستان از اصفهان عازم قم شدم و در مدرسه مرحوم حاج ملاصادق ساکن شدم.

پس از چندی در مدرسه فیضیه در درس سطح کفایه، اول باب اوامر که به وسیله مرحوم آیه الله آقای حاج سید محمد محقق یزدی معروف به داماد تدریس می شد شرکت کردم. مجموع

می گذرانیدیم، ولی با درس و مذاکره و شرکت در بعضی محافل و انجمنهای آموزنده مخصوصاً درس اخلاق حضرت آیه الله العظمی امام خمینی که عصرهای پنجشنبه و جمعه در مدرسه تدریس می شد دلخوش بودیم و از درسهای خارج مرحوم آیه الله داماد و آیه الله حجت تبریزی استفاده می کردیم.

ضمناً هر دو نفر دورا دور نسبت به مرحوم آیه الله العظمی آقای حاج آقا حسین بروجردی طاب ثراه که در آن زمان در بروجرد به سر می بردند، ارادتی خاص پیدا کردیم چنانچه مرحوم آیه الله مطهری در تابستان ۱۳۶۲ قمری و من در تابستان ۱۳۶۳ به بروجرد رفتیم و با درس و مذاق و اخلاق آن مرحوم آشنا شدیم و پس از اینکه آن مرحوم در محرم ۱۳۶۴ قمری به دعوت بزرگان اساتید قم از جمله حضرت آیه الله العظمی امام خمینی به قم آمدند، ما دو نفر از ملتزمین درس اصول و فقه آن مرحوم شدیم و ضمناً منظومه حکمت و سپس مبحث نفس اسفار را نزد آیه الله خمینی می خواندیم.

پس از چندی چون درسهای مرحوم

آیه الله بروجردی عمومی و شلوغ بود و ما احتیاج داشتیم به یک درس خصوصی که بتوانیم در آن، بحث آزاد داشته باشیم لذا مباحث عقلیه اصول را نیز نزد آیه الله خمینی شروع کردیم «که از اینجا دروس عالی آیه الله خمینی در حوزه علیمه قم پایه گذاری شد» و ضمناً ما غیر از مباحثات فقهی و اصولی، جلد اول اسفار را نیز با یکدیگر بحث می کردیم و هر کدام نیز جداگانه حوزه تدریس داشتیم و در شبهای پنجشنبه و جمعه نیز در جلسه بحث فلسفی آیه الله علامه طباطبائی شرکت می کردیم و همین بحثها پایه کتاب اصول فلسفه شد.

این جریان حدود ده سال برقرار بود تا اینکه مرحوم آیه الله مطهری در اثر گرفتاریهای زندگی دیگر قدرت اقامت در قم را نداشت لذا به تهران مهاجرت کردند، ولی بحمدالله وجود ایشان در تهران منبع فیض بود و در محیط دانشگاه و بیرون از دانشگاه به تدریس و تألیف و نشر معارف اسلامی پرداخت. «شکرالله مساعیه الجمیلة»

مرحوم آقای مطهری در علوم اسلامی از قبیل تفسیر و فقه و اصول فقه

به یاد دارم که در همان اوائل آشنائی ما با یکدیگر ایشان به نماز شب مقید بود و مرا نیز بدان تحریص می کرد و من به بهانه اینکه آب حوض مدرسه شور و کثیف و برای چشمانم مضر است از آن شانه خالی می کردم تا اینکه شبی در خواب دیدم که در خوابم و مردی مرا بیدار کرد و گفت من عثمان بن حنیف نماینده حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام می باشم آن حضرت به تو دستور داده اند، به پای خیز و نماز شب را به پای دار و این نامه را نیز آن حضرت برای تو فرستاده اند.

در آن نامه با حجم کوچکی که داشت با خط سبز روشن نوشته شده بود «هذه براءة لك من النار» من در عالم خواب با توجه به فاصله زمانی حضرت علی علیه السلام متحیرانه نشسته بودم که ناگاه در همان حال تحیر، مرحوم آیه الله مطهری مرا از خواب بیدار کرد، در حالی که ظرف آبی در دست داشت، گفت: این آب را از رودخانه تهیه کرده ام برخیز و نماز شب بخوان و بهانه نجوی.

آن مرحوم فیض بزرگ شهادت را دریافت، گوارا باد او را، «حشره الله

و اصول دین و فلسفه شرق مجتهد و اهل نظر بود و مخصوصاً اعماق مسائل فلسفه صدرالمتألهین شیرازی را دقیقاً لمس کرده بود و گفتار و تألیفات آن مرحوم، دقیق و پخته و آموزنده بود و برای نسل جوان دانش پژوه، بسیار سودمند و ارزنده است.

آن مرحوم در شناساندن مکتب اسلام اصیل و در مبارزاتی که به رهبری امام خمینی شروع شد نقش مؤثری داشت و در پانزده خرداد که آیه الله خمینی وعده ای از علمای اعلام و روشنفکران بازداشت شدند آن مرحوم نیز جزء بازداشت شدگان بودند و همیشه از یاران باوفای انقلاب و رهبر انقلاب بود و از ویژگیهای آن مرحوم اینکه محیط پرتلاطم تهران ایشان را آلوده نکرد و صفا و خلوص و سادگی و جهات اخلاقی و معنوی ایشان کماکان باقی ماند و چه فضیلت بزرگی است برای انسان که «محیط در او اثر سوء نگذارد بلکه او بتواند در محیط اثر مثبت خوب داشته باشد» - و نیز از ویژگیهای آن مرحوم تقید و علاقه مفراط ایشان بود به ذکر و دعا و تهجد و شب بیداری - رزقنی الله انشاء وایاکم.

است که برخی از آثار استاد توسط شخص ایشان به رشته تحریر درآمده و در زمان حیاتشان منتشر شده و برخی پس از شهادت.

تعالی مع الشهداء والصالحین و رزق الله اولاده و اهل بیته الصبر والاجر بجاه محمد وآله»^۱.

سیری گذرا در نوشته های منتشر شده استاد

شهید مطهری حدوداً از سال ۱۳۳۰ قلم به دست گرفت و در زمینه های مختلف فلسفی، اجتماعی، اخلاقی، فقهی، تاریخی آثار زیادی از خود به جای گذاشت، که البته این نوشته ها با وجود اینکه موضوعات متنوعی دارند ولی همچنانکه استاد در اثر جاوید خود «عدل الهی» گفته اند: «تمامی آنها یک هدف را دنبال می کند».

امام امت در باره تألیفات استاد فرمودند: «بی استثنا همه آثارش خوب است» و حضرت آیه الله منتظری نیز در همین رابطه اظهار داشتند که «تمامی کتابهای ایشان مفید و موثر است».

قبل از ذکر فهرست آثار مدون و منتشر شده استاد، تذکر این نکته لازم

و قسمتی از آثار ایشان همان سخنرانی ها و درسهای استاد است که از نوار استخراج و چاپ شده است که در فصل دیگری به معرفی آنها می پردازیم.

اینک فهرست اجمالی از آثار استاد شهید

۱- علل گرایش به مادیگری

۲- سیری در نهج البلاغه

این کتاب در هفت بخش تنظیم شده که به ابعاد گوناگون نهج البلاغه عنایت دارد و همانطور که از نامش پیدا است سیری است که استاد شهید در نهج البلاغه امام علی (ع) کرده است.

۳- انسان و سرنوشت^۲.

این کتاب توضیحی است در باب «قضا و قدر» و علل و عوامل انحطاط جوامع و...

۱- از یاد نامه استاد شهید مرتضی مطهری

۲- این سه کتاب توسط آقای محمد علی تسخیری با عنوانهای: «الدوافع نحو المادیة» «فی رحاب نهج البلاغه» «الانسان والقضاء والقدر» به عربی ترجمه شده است.

۴ - داستان راستان ۲ جلد^۱

این کتاب در بردارنده ۱۲۵ داستان آموزنده و انسان ساز است که در سال ۱۳۴۴ به عنوان بهترین کتاب خواندنی سال برنده جایزه کمیسیون ملی یونسکو گردیده است. نویسنده، این کتاب را برای نسل جوان نوشته اند.

۵ و ۶ - نظام حقوق زن در اسلام - مسأله

حجاب

۷ - خدمات متقابل اسلام و ایران

استاد در این اثر که سه بخش دارد راجع به اسلام آوردن ایرانیان و خدمات اسلام به آنان و بالعکس تحقیق کرده اند.

۸ - قیام و انقلاب مهدی (ع) از دیدگاه

فلسفه تاریخ^۲ (بضمیمه شهید) و موضوع

کتاب از عنوان آن به خوبی معلوم است.

۹ - نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر^۳

شهید مطهری در این کتاب بعد از تشریح واژه اصلاح و پرداختن به جریان‌ات اصلاحی جهان اسلام، به بررسی نهضت اسلامی اخیر ایران می پردازد.

۱۰ - انسان و ایمان^۴ - جامعه و تاریخ^۵

جهان بینی توحیدی - وحی و نبوت - انسان در قرآن - زندگی جاوید یا حیات اخروی.

استاد در این سری کتابهای خویش به تبیین و توضیح جهان بینی اسلام پرداخته است.

۱۱ - عدل الهی^۶ ۱۲ - گفتاری دربارهجمهوری اسلامی ۱۳ - کتابسوزی ایران و مصر^۷

۱ - جلد اول این کتاب به زبان انگلیسی ترجمه و منتشر گشته است.

۲ - این کتاب توسط آقای محمدعلی آذرشب تحت عنوان «نهضة المهدی فی ضوء فلسفة التاريخ» و ضمیمه آن بطور جداگانه با عنوان «شهید يتحدث عن الشهید» به عربی ترجمه شده اند.

۳ - این کتاب استاد توسط آقای صادق العبادی تحت عنوان «الحركات الاسلامية فی القرن الرابع عشر الهجری» تعریب شده است.

۴ و ۵ - این دو کتاب استاد نیز توسط آقای آذرشب تحت عنوانهای «الانسان والایمان» و «المجتمع والتاریخ» به عربی ترجمه شده است و کتاب انسان در قرآن نیز تحت عنوان «الانسان فی القرآن» تعریب شده است.

۶ - این کتاب استاد تحت عنوان «العدل الالهی» تعریب شده است.

۷ - این کتاب مجموع دوسخنرانی و فصلی از چاپ هشتم کتاب «خدمات متقابل اسلام و ایران» می باشد.

ضمیمه احیاء تفکر اسلامی) ۲۷ - حماسه
 حسینی ۲ جلد ۲۸ - مجموعه گفتارها ۲۹ -
 سیره نبوی ۳۰ - تکامل اجتماعی انسان ۳۱ -
 پیرامون انقلاب اسلامی (سه سخنرانی و دو
 مصاحبه تلویزیونی) ۳۲ - آشنائی با علوم
 اسلامی (چهارجلد) ۳۳ - تعلیم و تربیت در
 اسلام ۳۴ - شرح منظومه (۲ جلد) (درسهای
 استاد در دانشکده الهیات بین سالهای تحصیلی
 ۴۰ - ۳۹ تا ۴۸ - ۴۷ می باشد) ۳۵ - ماهیت
 نهضت امام حسین ۶.

۳۶ - مقالات فلسفی ۳۷ - ختم نبوت (بطور
 مستقل و در کتاب محمد خاتم پیامبران جلد ۱

۱۴ - ده گفتار (حاوی نه سخنرانی و یک مقاله)
 ۱۵ - بیست گفتار ۱۶ - امدادهای غیبی در
 زندگی بشر (پنج سخنرانی) ۱۷ - جاذبه و
 دافعه علی علیه السلام (چهار سخنرانی) ۱۸ -
 آشنائی با قرآن (پنج سخنرانی در دانشگاه
 صنعتی شریف) ۱۹ - آشنائی با قرآن (تفسیر
 سوره های حمد، بقره) ۲۰ - گفتارهای معنوی
 ۲۱ - احیاء تفکر اسلامی ۲۲ - هدف
 زندگی (پنج درس) ۲۳ - انسان کامل (یازده
 سخنرانی) ۲۴ - جهاد و موارد مشروعیت آن
 در قرآن (سه جلسه تفسیر و سخنرانی) ۲۵ -
 اسلام و مقتضیات زمان ۲۶ - حق و باطل (به

۱ - مقاله «خورشید دین هرگز غروب نمی کند» این کتاب تحت عنوان «الدین شمس لن تغیب» توسط
 ماجدالبدراوی به عربی ترجمه شده است.

۲ - این کتاب استاد دو بار به عربی ترجمه شده است یک بار توسط آقای محمد جواد مهری تحت
 عنوان «الاعرف علی القرآن» و یک بار هم توسط آقای جعفر صادق الخلیلی با عنوان «معرفة القرآن».

۳ - این کتاب توسط آقای محمد علی آذرشب تحت عنوان «احیاء الفکر فی الاسلام» به عربی ترجمه
 شده است.

۴ - این کتاب در بردارنده سخنرانیهایی است که قبلاً در کتاب های «بیست گفتار» و «ده گفتار» و
 «گفتارهای معنوی» چاپ شده بوده است.

۵ - یک جلد از این مجموعه مربوط به منطق و فلسفه و جلد دوم مربوط به کلام و عرفان و سومین جلدش
 درباره فقه و اصول است. (که اصول فقه آن به زبان انگلیسی ترجمه شده است) و جلد چهارم، مربوط به
 حکمت عملی است.

۶ - این کتاب تحت عنوان «حقیقة النهضة الحسینیة» توسط آقای صادق البقال به عربی ترجمه شده
 است.

۷ - مقاله اصالت روح، واصل تضاد در فلسفه اسلامی کتاب فوق به صورت مستقل هم جای شده است
 و مقاله پرسشهای فلسفی ابوریحان از ابوعلی سینا (در کتاب بررسیهایی درباره ابوریحان بیرونی) هم چاپ
 شده است.

بطور خلاصه آن و ویژگیها عبارتند از:

۱ - قابل استفاده بودن برای همگان، چون استاد به هنگام تحریر و نگارش، جامعه و استعداد آن را مد نظر داشته و لذا از استعمال الفاظ نامأنوس و اصطلاحات گنگ و تطویل و یا اجمال گوئی پرهیز نموده است.

۲ - تنوع و گستردگی موضوعات.

۳ - نوشته های ایشان پاسخی بود به

نیازهای جامعه بحرانی و در سراسیبه سقوط ما، که این نیز یکی دیگر از ویژگیهای نوشته های استاد است.

۴ - ویژگی دیگر آثار استاد این است که نوشته های ایشان با بهترین اسلوب و با نهایت تحقیق نگاشته شده است، بطوریکه در کلیه کتابهایی که از ایشان در زمان حیاتشان منتشر شده انسان می بیند که حاوی تمام جنبه های بحث مورد نظر استاد بوده است.

۵ - مطالبی را که استاد نوشته و یا القاء کرده به عمق معانی آنها رسیده و آنها را هضم کرده و بعد از بررسی همه جانبه اقدام به پخش آن کرده است.

چاپ شده است) ۳۸- اخلاق جنسی (مقاله) ۳۹- ولاءها و ولایتها (در کتاب خلافت و ولایت از نظر قرآن و سنت، و بطور مستقل) ۴۰- پیامبر امی ۴۱- الغدیر و وحدت اسلامی (در کتاب یادنامه علامه امینی) ۴۲- مشکل اساسی در سازمان روحانیت (در کتاب بحثی درباره مرجعیت و روحانیت) ۴۳- خدای جهان و جهان (در کتاب سیمای اسلام) ۴۴- جهان بینی الهی و جهان بینی مادی ۴۵- سیر فلسفه در اسلام و سعادت ۴۶- پاورقی بر اصول فلسفه و روش رئالیسم تألیف مرحوم علامه طباطبائی (رضوان الله علیه) (جلد) سه جلد اول این کتاب مباحث الهیات به معنی اعم و در جلد آخر «الهیات به معنی اخص» مورد بحث واقع شده است ۴۷- التحصیل بهمینار استاد این کتاب را تصحیح و بر آن تعلیق زده اند.

ویژگی های آثار استاد

مراجعه به کتابهای استاد شهید نشان دهنده و ویژگی های خاصی است که در کمتر کتابهایی که در همان زمینه ها نوشته شده، یافت می شود و

مکتبی بوده و زمینه ساز انقلاب سیاسی
 بوده است. (۱)

۶- ویژگی دیگر نوشته های استاد
 را در این دانسته اند که ایشان آثارش در
 واقع تحلیل گریک انقلاب فکری و

علی بن ابراهیم، عن ابيه، عن احمد بن النضر الخزاز، عن عمرو بن شمر، عن جابر،
 عن ابي جعفر عليه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله لجابر بن عبد الله يا
 جابر هذا شهر رمضان من صام نهاره وقام ورداً من ليله وعقت بطنه وفرجه وكتف
 لسانه خرج من ذنوبه كخروجه من الشهر، فقال جابر: يا رسول الله ما احسن هذا
 الحديث، فقال رسول الله (صلى الله عليه وآله) يا جابر وما اشد هذه الشروط.

از امام باقر علیه السلام نقل شده که فرمود: پیامبر صلی الله علیه وآله به جابر بن
 عبدالله فرمود ای جابر این ماه، ماه رمضان است و هر کس روزهای این ماه را روزه
 گرفت و قسمتی از شبهایش را به خواندن ادعیه و اذکار پرداخت، و شکم و دامن و
 زبان خود را (از محرمات) نگاهداشت، از گناهان خود بیرون آید همانگونه که از این
 ماه بیرون رود. جابر عرض کرد: این چه حدیث خوبی بود! حضرت فرمود: و این
 شرایط چه شرایط مشکلی است

«فروع کافی ج ۴ ص ۸۷ باب ادب الصائم ح ۲»